

Irodalom

Bereczki Gábor: Tévtanok, rögeszmék a magyar őstörténet kutatásában. In: Honti László (szerk.): *A nyelvrokonságról*. Budapest, 2010. 31–44.

Domokos Péter: *Szkítiától Lappóniáig*. 2. kiad. Budapest, 1998

Domokos Péter – Paládi Kovács Attila: *Hunfalvy Pál*. (A múlt magyar tudósai.) Budapest, 1986

Hajdú Péter: A magyar-ugor vs altáji összehasonlító az uráli nyelvészetig (via finn-ugor). In: Domokos Péter – Csepregi Márta (szerk.): *125 éves a budapesti Finnugor Tanszék*. (Uralisztikai Tanulmányok, 9). Budapest, 1998. 56–62.

Hunfalvy Pál: *Napló 1848–1849*. (Magyar ritkaságok.) Budapest, 1986

Lakó György: *Budenz József*. (A múlt magyar tudósai.) Budapest, 1980

Pusztay János: *Az „ugor–török háború” után*. (Gyorsuló idő.) Budapest, 1977

Rédei Károly: *Őstörténetünk kérdései (A nyelvészeti dilettantizmus kritikája)*. 2. kiad. Budapest, 2003

Klima László: „A finnek már nem is tanítják”

A címben megfogalmazott állítás a finnugor nyelvrokonsággal, a finnugor őstörténettel kapcsolatban olvasható internetes fórumokon, finnugorelles publikációkban. A tudományos gondolkodás módszereit nem ismerő, ám tetszetős elméleteket gyártó amatőr érdeklődők szokás szerint megint félreértettek valamit. Talán félre is akarták érteni...¹ A finnek ugyanis tanítják a finnugor nyelvrokonságról és az egykori finnugor alapnyelvről és őshazáról felállított tudományos tételeket.

A finn nemzet kialakulása a 19. században egy időben zajlott a rokonyelvek körének meghatározásával, ezért a finnugor nyelvrokonság mélyen beépült a finn nemzeti tudatba. Ennek máig ható bizonyága, hogy a finnek sokkal nagyobb érdeklődéssel fordulnak nyelvrokonaik felé, és sokkal jobban támogatják őket kulturális és gazdasági törekvéseikben, mint a magyarok. A finn helyzet hazai félreértése abból eredhet, hogy az elmúlt két évtizedben a finnugor őstörténet-kutatás is új utak keresésére indult.

Finnországban nagy érdeklődést keltett az antropológia új módszerével (DNS-vizsgálat) végzett kutatás eredménye, amely szerint a finnek Skandinávia népeivel állnak rokonságban, nem pedig a finnugorokkal. Tudományos vita zajlott arról, honnan jöttek a finnek mai lakóhelyükre. Az új antropológiai

¹ Egy személyes példa: egy alkalommal ezekkel a szavakkal kezdtem előadásomat: „Ezen a konferencián egymás között vagyunk, bevallhatjuk nyugodtan, hogy ez a finnugor rokonság nekünk gyanús.” A környezetéből kiragadott mondat azóta is úgy kering az interneten, mintha én a finnugor nyelvrokonság tagadója lennék.

eredményekkel egy időben új nyelvészeti teória is született arról, hogy a finnek Nyugat-Európa felől vándoroltak be mai lakóhelyükre. A régészek is hozzászóltak a vitához, amellet sorakoztatva fel érveket, hogy a finnek elődei a mai Dánia irányából, a Skandináv-félszigetet körbejárva, észak felől népesítették be Finnországot 10–12 ezer évvel ezelőtt.

A vita eredményeként a komplex őstörténet-kutatás módszere teret nyert Finnországban. Az új eredmények és felvetések megfelelő kritika után a helyükre kerültek. Pontokba szedve:

1. Az antropológiai eredmények csak történetileg vizsgálhatók. A 20–21. századi finn népesség génállománya nem cáfolhatja és nem is igazolhatja a finnugor nyelvrokonság tényét. Régészeti feltárások csontanyagának elemzésével azonban lehet segíteni az őstörténeti kutatásokat (a nyelvészetieket viszont nem).

2. A Nyugat-Európába helyezett finnugor őshaza nyelvészeti alapú hipotézisét a tudomány nem fogadta el.

3. Ugyanakkor nyomós régészeti érvek szólnak a történeti nyelvészet által feltételezett Urál–nyugat-szibériai finnugor őshaza ellen. Valószínűleg az őshaza nemcsak erre a területre korlátozódott. Nyugati irányban elérhetett a Baltikumig.

4. A finn őstörténet kutatói a finnugor alapnyelv felbomlásánál (a Kr. e. 4–3. évezrednél) korábbi korszak kutatásába is belekezdték. Ez a korszak nyelvészetileg nem vizsgálható. A régészeti és antropológiai adatok pedig nem adnak felvilágosítást a vizsgált ősi kultúrák nyelvéről. Tehát a Kalevi Wiik által összefoglalt nézetrendszer a finnugorok őstörténetéről, esetleges nyugat-európai eredetéről túlnyomórészt spekulatív, tudományos érvekkel nem igazolható.

Az új nézeteket képviselő kutatók egyes műveire a társtudományok felületes ismerete, pontatlan idézése jellemző. Emiatt jogosan érte bírálóat e műveket. Kalevi Wiik könyve, mely összefoglalóan ismerteti a vitát kiváltó, egyes elemeiben tudománytalan új finn őstörténeti irányzatot, sajnos magyar fordításában is számos tévedést tartalmaz (pl. régészeti kultúrák hibás nevei stb.).

Irodalom

Kiss Antal: Kalevi Wiik: Az európai népek őstörténete. *Folia Uralica Debreceniensia* 15 (2008) 232–235. <http://mek.oszk.hu/07000/07092/index.phtml>

Wiik, Kalevi: *Az európai népek őstörténete*. Budapest, 2008

Klima László: Finnugor őshaza – ami biztos, ami nem

Az őshazakutatásba a 18. század végén a nyelvtudomány is bekapcsolódott. Sajnovics János úgy vélte, hogy a magyarok, lappok, finnek egy közös ősnép leszármazottai. Ezután a 19. században kialakuló történeti nyelvészet számára az lett a fő kérdés: hol beszéltek a nyelvcsaládok ősnyelveit, vagyis hol volt egy nyelvcsalád népeinek őshazája. Ezt a helyet a rokonnyelvek közös eredetű szavai alapján keresték. Az 1880-as években az oroszországi Th. Köppen a méhészet szavai és egyes fafajták nevei alapján a Volga és a Káma találkozásához helyezte a finnugor őshazát. Ezután több más elképzelés is született, amelyek szintén a nyelvészeti paleontológia módszerével, más-más helyekre képzeltek a finnugor őshazát. E módszer lényege, hogy a nyelvcsalád közös eredetű szavai között keressük a földrajzi meghatározásra alkalmas állat- és növényneveket.

Zsirai Miklós 1937-ben, a *Finnugor rokonságunk* című könyvében már felhívta a figyelmet arra, hogy ez a módszer érzéketlen az időszakos éghajlati változások iránt: a közös eredetű állat- és növénynevek különböző korszakokban más-más területek élővilágát jellemezhetik.

A történeti nyelvészet nem a magyar, hanem a finnugor őshaza helyét próbálta, próbálja meghatározni.

A nyelvészeti paleontológiát a virágporminták (pollenek) elemzéséből levonható éghajlat-történeti következtetésekkel együtt először László Gyula alkalmazta (*Őstörténetünk legkorábbi szakaszai*. Budapest, 1961). Téves következtetéseit nyelvészek bírálták. A kialakult vita tisztázta a felek álláspontját. A vitától inspirálva Hajdú Péter új őshazaelméletet dolgozott ki, amely szerint az uráli (finnugor+szamojéd) ősnépesség hazája túlnyomórészt Nyugat-Szibériában volt, de az őshaza az Urál északi részén átnyúlt Európába, a Pecsora folyó mellékére. Ez a nyelvészeti őshazakereső módszer csúcsteljesítménye volt.

A nyelvészek a vitában leszögezték, hogy nyelvi módszerrel csak az alapnyelv felbomlásának idejére lehet következtetni, ez kb. a Kr. e. 6–4. évezred. Ebből következik, hogy az őshaza korábban akár máshol is lehetett.

A finnugor alapnyelv kialakulásáról, létezésének időtartamáról nyelvészeti úton nem lehet információkhoz jutni. A nyelvészeti paleontológia módszerével megállapított őshaza csak az őshaza felbomlásának korszakához rendel hozzá egy lehetséges helyszínt, egy lehetséges földrajzi környezetet. Az őshazában élt kisebb közösségek rokonsági-kulturális kapcsolatairól a nyelvi adatok nem tájékoztatnak.

László Gyula említett művében viszont az őshaza felbomlásánál korábbi periódusok iránt érdeklődött. Megpróbált régészeti és antropológiai adatokra

támaszkodni. Műve korszakváltó jelentőségű. Megjelenése óta a finnugor őstörténet kutatásában a régészeté lett a vezető szerep.

Hajdú Péter nyelvészeti paleontológián alapuló elmélete óta újabb pollentérképeket publikáltak. Ezek nyomán Veres Péter úgy vélte, hogy a finnugor őshaza inkább az Urál hegység délebbi részén lehetett.

Az őshazakutatás az utóbbi évtizedben elfordult a nyelvészeti paleontológia módszerétől, és kevesebbet emlegetik az Urál–nyugat-szibériai őshaza elméletét is. Előtérbe került a finnugor ősnépesség kialakulásának problémája. E kérdés megválaszolása leginkább régészeti-antropológiai módszerekkel kísérhető meg, habár vannak próbálkozások a nyelvészet bevonására is.

Jelenleg az tűnik a legvalószínűbb véleménynek, hogy az átmeneti kőkor végén, az újkőkor elején a finnugor alapnépesség az egész erdősávot lakta a Baltikumtól Nyugat-Szibériáig. (Noha ennek mikéntje vitatott. A kérdés az, hogyan jöhetett létre nagyjából egységes nyelv ilyen hatalmas területen, ahol a földrajzi körülmények elszigetelik egymástól a kisebb etnikai csoportokat. Még az sincs kizárva, hogy egy megfelelő történeti modell kidolgozásával a kutatók többsége visszatér a kisebb területen létezett őshaza feltételezéséhez.)

Az alapnyelv felbomlását megelőző korszakot az utolsó eljegesedés végétől vizsgálják a kutatók. E kutatási irány az indoeurópaiak őstörténetének hasonló jellegű vizsgálata nyomán bontakozott ki. Ezen a téren nagyon élénk tudományos vita folyik. Úgy tűnik, hogy az őstörténet komplex vizsgálata meghaladja egy kutató lehetőségeit. Szakmájukban elismert kutatók (pl. nyelvészek, régészek) más tudományok területére áttévedve nem képesek átlátni annak rendszerét, hagyományait. Felületes, pontatlan műveiket, melyekben komplex, interdiszciplináris elemzéssel kísérleteznek, jogosan illeti kritika.

Irodalom

Fodor István: *Őstörténet és honfoglalás. Magyarország története/1.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2009

Fodor István: Történelmünk kezdetei. *Vasi Szemle*, 2010/1.

Wiik, Kalevi: *Az európai népek őstörténete.* Budapest, 2008 (az utolsó bekezdésben megfogalmazott bírálat erre a műre vonatkozik)

Őstörténeti tanulmányok és szakirodalom a finnugor történeti honlapon:

<http://finnugor.elte.hu/tortenelem/ostortenet/ostortenetindex.htm>

Klima László finnugor őstörténeti tanulmányai az ELTE Finnugor Tanszékének honlapján: <http://klimala.web.elte.hu/uralostortenet.htm>

Klima László: Magyar őshaza – ami biztos, ami nem

Őshazát keresni – népünknek, magunknak – olyan természetes emberi igény, mint családunk őseit, gyökereit kutatni. A legendák homályába vesző őshaza lelki szükséglet mindannyiunk számára. Ha megtaláljuk, talán csökken honvágyunk, kínzó helykeresésünk az érthetetlen világban, s a múltba menekülés az időt is megállíthatjuk.

Minden őshazakutatónak meg kell fogalmaznia magában érdeklődésének indító okait, hogy érzelmektől mentesen közelíthessen tudományos elemzése tárgyához. Ha nem merül el önmagában, a múltat sem ismerheti meg. Tudós felfedező helyett csak eltévedt turista lesz az őstörténet erdejében.

A magyar őshaza kutatásában történeti, régészeti, antropológiai és nyelvészeti adatok használhatók fel.

A magyar őstörténet első kutatói a krónikaírók voltak. Anonymus tudomása szerint a hét vezér vezette magyarság **Szkítiából** jött, s az **Etil** folyót tömlőkön átúsztatva indult új hazájába. Kézai Simon Szkítiát *Dentü-mogyernek* nevezi, és az Etil másik nevét is tudja: ez a Don folyó.

A honfoglalás után fél évszázaddal a magyar vendégeitől hallott történetet lejegyző Bíborbanszületett Konstantin, bizánci császár megőrizte számunkra a magyar vándorlás állomásainak nevét: **Levédiát** és **Etelközt**. Azt is a császártól tudjuk, hogy a magyarság leszakadt csoportjai Perzsia vidékére mentek lakni.

A távoli rokonokkal megszakadt kapcsolatot az 1230-as években újítják fel a Kárpát-medencei magyarok. Julianus megtalálja őket, melynek bizonyossága, hogy magyarul beszélve megértik egymást. A helyszín Baskíria. Julianus nemcsak a keleti magyarok hírével érkezik haza, hanem a fenyegető tatár támadásról is hírt hoz, ezért információi Európa-szerte érdeklődést keltenek a királyi-fejedelmi udvarokban és egyházi központokban. Így köztudott lesz az is, hogy a magyarok Baskíriából származnak.

Az 1970-es években ennek régészeti bizonyítékait is megtalálták: a Volga és a Káma találkozásának közelében, Bolsije Tigani falu mellett (a mai Tatársztán területén, Baskíria nyugati végein) olyan ősmagyar temetőt tártak fel, melybe a 895-ös magyar honfoglalás után is temetkeztek.

A 16. században az Oroszországban járt diplomataktól, kereskedőktől érkezett a hír, hogy a moszkvai udvar jogot formál Magyarország területére, mivel a Kárpát-medencei ugorok (magyarok) az általuk meghódított Urál vidéki jugorokkal azonosak. Az ugor és jugor népnév hasonlósága talán az onogur népnévből való közös eredettel magyarázható, de az is lehet, hogy véletlen egybeesés eredménye, s a jugor népnév a Jugra folyó nevéből ered. A moszkvai fejedelmi udvarban vagy valamely krónikaíró műhelyben megszületett ugor–jugor azonosítás jelentősége számunkra abban áll, hogy a jugorok a vogulokkal,

vagyis a legközelebbi nyelvrokainkkal azonosak. A nyelvrokonságról persze akkoriban még nem tudtak, de az európai geográfusok által készített térképeken ezután Jugria is szerepel, olykor a magyarok őshazájaként megjelölve.

A Volga és a Káma találkozásánál megtalált ősmagyar temetőtől Baskíria felé vezetnek a régészeti nyomok. E témaköréről Fodor István könyvei tájékoztatnak. Időről időre megjelenő áttekintései tartalmazzák a legújabb szakirodalmat, ismertetik a legújabb régészeti leleteket.

A mai Baskíria területén a Kr. u. 5. század közepe táján jelenik meg egy Nyugat-Szibéria felől érkező népesség. Hagyatéka a **kusnarenkovói** régészeti kultúra. Ez a leletegyüttes átmenetet képvisel a nyugat-szibériai **szargatkai** kultúra leletei és Bolsije Tigani temetőjének emlékménye között. Az átmenet a temetkezési rítusban (a részleges lovas temetkezés megjelenése, amely a honfoglaló magyarokra is jellemző volt) és a kerámiaedények formájában, díszítésében is megfigyelhető.

A történeti forrásokban Magna Hungariának nevezett területet, mely nagyjából a mai Baskíriával azonosítható (de valószínűleg nyugati és déli irányban nagyobb kiterjedésű volt) nem tarthatjuk a magyarok őshazájának. A nyelvészek a magyar nyelv kialakulását korábbra teszik, mint a Kr. u. 6. század, amikor Baskíriában megjelent az említett nyugat-szibériai bevándorló csoport. A magyarság kialakulásának területét kutatva e csoport korábbi lakóhelyét kell megkeresnünk.

A Baskíria felé feltehetőleg türk nyomásra elindult népesség valószínűleg Nyugat-Szibéria déli régióiból, az Isim és Tobol folyók vidékéről indult el. Ez a terület nevezhető a magyarság őshazájának. A Kr. e. 1. évezred közepén itt formálódó etnikai egység emléke a szargatkai régészeti kultúra. A Kr. e. 2. évezredben kezdődött éghajlatváltozások miatt szétszakadt ugor (obi-ugor+magyar) népességből ekkor és itt formálódik az ősmagยarság. Etnikai különválása együtt jár a nomád állattartásra való áttéréssel. E gazdálkodási forma a szárazabb éghajlati viszonyok miatt egyszerre alakult ki a különféle származású és nyelvű sztyeppi népeknél.

A magyar őshaza területének meghatározásában legfontosabb szerepe a régészetnek volt. E terület és korszak eseményeit tárgyaló történeti források nincsenek. A magyar őshaza konkrét helyének meghatározását befolyásoló nyelvészeti adatok nem ismertek. Újabb információk csak a régészettől és az antropológiától (DNS-vizsgálatok) várhatók.

Irodalom

Fodor István: *Őstörténet és honfoglalás. Magyarország története/1.* Kossuth Kiadó. Budapest, 2009. (Lásd a végén az Ajánlott irodalom című válogatást!)

Fodor István: Történelmünk kezdetei. *Vasi Szemle*, 2010/1.